

Шу кунларда Ўзбекистон заминида ҳаёт кечириётган авлод бахтлиларнинг бахтлисидир. Чунки, улар мустамлакачилик сиёсати ва миллий зулм исканжасидан халос бўлиб, ҳаёт гаштини сурмоқдалар. Бундай бахт-саодат шу даражада кимматлики, унга тенглашадиганини топиб бўлмайди. Хатто жаҳондаги барча бойликлар тарозининг бир палласига солинса, иккинчи палладаги озодликнинг аҳамияти ва салоҳияти босиб кетар экан. Бу хусусда бир ҳикояни келтиришни ўринли, деб ҳисоблайман. Ўтмиш замонларда бир донишманд киши Мадраса талабаларига савол берибди: «Айтинглар-чи, бу дунёдаги энг улуг ва азизлик нимада ўз ифодасини топади?» Талабалар бахslashанларидан кейин, ота-она, фарзандлар, саломатлик энг олий мақомга сазовордир, деб жавоб беришибди. Айрим кишилар бунга қарши ўларок, улугларнинг улуги инсондир, агар бу табаррук зот яратилмаганида бутун олам бамисоли дўзахга ўхшаб қоларди, дейишибди. Зеро, инсон туфайли еру осмон яшнади, ўсимлик ва ҳайвонот дунёси ўз эгасини топди. Донишманд сўз олиб дебди: «Фарзандларим! Сизларнинг инсоннинг буюк хизматлари ҳақидаги фикрларингизга тўла қўшиламан. Аммо, қачонки инсон зоти озод ҳолда она юртига эгалик қилиб ҳаёткечирса, кадр-киммати ва улуглигидан сакланади. Бордию, босқинчилар панжасида қул қоби ҳаёт кечирсалар, «гапирувчи иш ҳайвонларига» айланадилар. Чунки, қуллар Ҳақ- ҳуқуқ, ўз-ўзини англаш, гурурланиш, фахрланиш ва бошқа инсонга ҳос фазилатлардан маҳрум этилган бўлади. Улар маънавий ва моддий жиҳатдан қашшоқлаштирилади. Қўриниб турибдики, — деб сўзини давом эттирибди донишманд, — фақат мустиқлик ва озодлик том маънодаги инсонни шакллантириб, уни олий зот сифатида қўқларга қўтаради, яшнатади ва улуглайди. Демак, озодлик ва эркинлик энг улуг ва азиз неъматдир».

Донишманднинг бу доно сўзлари тарих синовидан ўтган ҳақиқатдир. Чунки, ўзбек халқи ўтмиш замонларда озодликни ҳаётнинг рамизи сифатида қадрлаб Аҳманийлар, Македониялик Александрни Чингизхон сингари босқинчиларнинг тажовузи ва ҳукмронликларига қарши қадимона жанг қилди. Унинг қони жангларда бамисоли қадар қоби оқди, шаҳар ва қишлоқлар душманлар томонидан қайрон этилди. Бироқ озодлик қоялари сўнмай, вақти қелганида ўз қуч- қудратини қайта қамойиш этаверди. Масалан, бу ҳолат қор ҳуқуқати тажовузларига, сўнгра ҳукмронлигига қарши қурашларда ққол қўзга ташланди. Қиҳоят, 1991 йил 31 августда Республика Мустиқил, деб эълон қилинди. Бу тарихий воқеа буюқ давлат арқоби Президенти Ислам Қаримовнинг ташаббуси ва бевосита қарқарлигида қодир бўлди. Бу табаррук зотнинг исми қозирги мустиқил ўзбек давлатининг асосқиси сифатида тарих саҳифаларига битилди. Мустиқиллик йиллари Республикада буюқ ўзқарилар қодир бўлаётганлиги қувоҳи бўлиб турибмиз. Қозирда Ўзбекистон қажон қаритасига битилиб, уни қилмаган ва сийламаган мақлат қолмади. Бундай озодликнинг нақадар қимматли ва улуглигини қамда оламшумул а.ҳамиятга моқиклигини англаш учун уни 130 йиллик мустамлақачилик тузумига солиштириш ва қарқини қилиш сиёсий ва илмий аҳамиятга эгадир.

Ҳўш, совет даврида қандай тузум ҳуқм сурган эди?

Бу саволга қулдорлик тузуми бўлган эди, деб қавоб беришга барча асослар қор. Унинг иқтисодий, сиёсий ва маънавий томонлари қуйидақилардан иборат.

Қиринқидан, сиёсий жиҳатдан олқанда Ўзбекистонда миллий давлат, миллий қўшин ва миллий бошқарув тизими ташқил этилмади. Уларнинг ўрнига мустамлақачилик сиёсати ва миллий зулми таъминловчи тоталитар Республика ўрнатилиб, Ўзбекистон амалда

Россиянинг таркибий кисмига айлантирилди. Тўғри, Республи-ка макоми берилиб, парламент, конституция, байрок, мадхия ва герб жорий этилди. Аммо, уларнинг хаммаси «хўжакўрсинга» килинган бўлиб, найрангбозликдан бошқа нарсас эмас эди. Чунки Республика ва унинг халкига сиёсий ва инсоний ҳуқуқлар берилмай, каттик назорат ва таъкиб ҳукм сурди. Гарчанд, раҳбарлик лавозимларига ўзбеклар ҳам қўйилган бўлса-да, лекин улар марказнинг ўта итоаткор хизматкорлари эди, холос. Уларнинг зиммасига коммунистик гояларнинг самарадорлигини таъминлаш, турли-туман бойлик ва даромадларни икки қўллаб марказ хазинасига топшириш юклатилган. Шунинг унутмаслик керакки, биринчи навбатда Ўзбекистон раҳбарлари «занжирбанд ҳукмдорлар» бўлган эдилар. Бу ҳолат кулчиликнинг энг муҳим белгиларидан биридир.

Кулчилик сиёсий катагонларда ўз ифодасини топди. Авваламбор, халкнинг бу адолатсиз катагонларга қарши оммавий равишда бош қўтармай катта-кичик мажлисларда уни қувватлаши ва партияга миннатдорчиликни изҳор этишининг ўзи ҳам кул табиатликни кўрсатади. Бундай йигинлар мактабларда ҳам ўтказилиб ўқитувчилар ва пионерларнинг: «Халқ душманларига ўлим!», «Яшасин жонажон партиямиз», деган сўзлари ҳамон эсимда турибди. Мана шундай йигинларнинг бирида мактабимиз директори: «Партия душманларини қириб ташлаймиз, бизнинг талабимиз шу», деб роса бақириб-чақирган эди. Чамаси, икки ҳафта ўтганидан кейин директорнинг ўзи «халқ душмани» экан, сири очилиб, қамалиб қолибди, деган сўзлар тарқалди.

Кулчиликнинг энг даҳшатлиси ва фожеалиси, катагон воситасида миллионлаб кишиларнинг иқлим шароитлари нихоятда оғир жойларда мажбурий суратда ишлатилишида ҳам кўзга ташланади. Маҳбусларнинг мазкур жойлардаги лагерларда куллик меҳнати ўзининг юксак даражасига қўтарилди.

Кулчилик аломатлари ўзбек, қрим-татар, чечен, ингуш, турк мекхетилари ва бошқа миллат вакилларининг сургун қилинишида ҳам кўринди. Шунинг хисобга олиш керакки, кулдорлик тузуми оммавий равишда катагон ва сургунларни уюштириш имконини тугдирди. Бошқа тузум шароитида уларни ташкил этиш амрига ҳол эди. Коммунистик партиянинг улугмиллатчилик сиёсатининг амалга оширилиши ҳам кулдорлик тузумини бунёд этилишини тақозо этган эди. Ўзбек тилининг қамситилиши ва унга давлат мақоми берилмаслиги, рус тилини иккинчи она тили деб баҳолалиши кулчиликни янада муштамлади.

Ҳуллас, юқорида шарҳланган омиллар кулдорлик тузумининг сиёсий асосини ташкил этган эди.

Иккинчидан, маълумки, совет даврида минг йиллар мобайнида ҳукм суриб келаётган иқтисодий тизимни тубдан ўзгартириш вазифаси қўйилди. Бунга биноан хусусий мулкчилик, эркин бозор ва савдо-сотиқ, эркин ишбилармонлик ва ишлаб чиқариш тақикланди. Халкнинг қўлидаги ер-сув, бойлик, савдо шохобчалари, саноат қорхоналари, қўйинг-чи, табиатдаги барча жонли ва жонсиз борлик совет давлатининг мулкига айлантирилди.

Шу равишда, совет ҳукумати бир неча минг йиллар мобайнида инсон қашф этган ва ривожлантирган хусусий мулкчилик ва эркин бозорни қўқориб ташлади. Ваҳоланки, хусусий мулкчилик инсонни ёввойилиқдан ҳоли этиб, оила, давлат ва таракқиётга асос солган муҳим омил хисобланган. У туфайли ханвондан фарқ этувчи инсон деган улуг зот шаклланган.

Хусусий мулксиз жамиятнинг яратилиши дарҳол мисли қўрилмаган фожеаларни юзага келтирди. Чунончи, бутун мамлакат бўйлаб очарчилик, қахатчилик ва оммавий

касалликлар юзага келиб, миллионлаб кишиларнинг ёстиги куриди. Бундан ташкари, хусусий мулкка карши курашлар жараёнида минглаб кишилар ўлдирилди, хибсга олинди ва сургун килинди.

Хусусий мулксизлик кўп одамларнинг кўзини оч ва ташмачи килиб кўйди. Масалан, нон заводида ишловчи нонни, ун заводида ишловчи унни, тикувчилик корхонасидагилар кийим-кечакни, гўшт комбинатидагилар гўштни, кўйинг-чи, хар бир корхона ва ташкилотда ишловчилар озик-овкат ва бошка махсулотларни бекитиб олиб чиқишга мажбур бўлганлар. Бундай расмий суратда «ташмачи» деб номланганлар давлат мулкни талаши оммавий тус олиб кетганлиги учун милиция ходимлари рейд ўтказиб турганлар. Улар ишчи-хизматчиларни корхонадан чиқаётганда тинтув ўтказиб, молларини олиб колар эдилар. Бундай моллар хажми миллион сўмларни ташкил этиб, тегишли маълумотлар матбуотда эълон этилиб турилган. Колхоз ва совхозларда ҳам ташмачилик кенг кулоч ёйганлигини биламиз. Ташмачилик ва юлгичлик хакида гапиришдан мақсад шуки, улар ҳам кул табиатликнинг таркибий қисми бўлмиш боқимандалик кайфиятидаги кишилар томонидан қилинадиган иш эди. Ташмачилик, юлгичлик, ва умуман, давлат мулк- кини талон-торож қилмасликнинг ҳеч иложи йўқ эди. Негаки, бор-йўгидан айрилган халқнинг давлат томонидан белгиланган оз миқдордаги маошдан ташкари даромад манбаи йўқ эди. Чунки юқорида кўрсатилганидек, табиат оламдаги барча борлик ва ишлаб чиқарилган махсулотларнинг ягона эгаси давлат ҳисобланиб, даромадлар унинг ҳазинасига дарё каби оқиб борар эди.

«Хаммамизга ма(ълумки,—дейди Президентимиз Ислом Каримов,—биз сўнгги 70 йил мобайнида давлатга қарамлик ва сизгиниш ҳолатида яшадик. Мамлакатдаги барча бойликларнинг, мулкнинг эгаси давлат деб ҳисоблаб келдик. Қайси масалани олмайлик, давлат манфаати биринчи ўринда, фуқаро, шахс манфаати эса деярли ҳисобга олинмаслиги эски конституцияларнинг хар қайси моддасида яққол кўзга ташланар эди». Дарҳақиқат, мамлакатда ягона давлат мулк эгаллиги ҳукм суриб, ҳатто одамларнинг ҳаёти ва тақдири ҳам давлатнинг қўлида бўлган.

Шундай қилиб кўрдикки, хусусий мулкчилик ва унга боғлиқ турли соҳаларнинг тақикланиши, шахсий ташаббус ва манфаатдорликнинг бўғилиши, мажбурий меҳнат, ишга яраша ҳақ тўламаслик, боқимандалик ва «қорин тўйса бас» деган туйғулар кулчиликнинг иқтисодий заминини яратди.

Учинчидан, кулчилик маънавий ҳаётда ҳам ўз ифодасини топди. Чунончи, миллий ҳис-туйғулар, ўз-ўзини англаш, ватанпарварлик, гурурланиш, фахрланиш ва бошка олий инсоний фазилатлар ҳибсага олинди. Ўз она юртига содиқ кишилар «миллатчи, халқ душмани» ва «империализм айғокчилари» сингари қалбаки айбномалар билан отилди ва узок муддатли қамолка ҳукм қилинди. Ҳатто, уларнинг оила аъзолари ҳам қамалди ёки қаттиқ таъқиб остига олинди. Уларнинг орасида узок жойларга сургун қилинганлари ҳам бор эди. Шу равишда, миллий гоё ва маънавиятга зарба берилиб, улугмиллатчилик сувлари билан сугорилган коммунистик гоёлар кишилар онига зўравонлик билан сингдирилиб борилди. Уни амалга оширишда тарих, фалсафа, КПСС тарихи, илмий коммунизм, атеизм, адабиёт, иқтисод ва ҳуқуқшунослик соҳалари жалб қилинди. Матбуот ва оммавий ахборот воситалари ва санъат тармоқлари ҳам коммунистик гоёларни зўр бериб тарғибот қилганлар. Натижада маънавиятда миллийлик йўқолиб, у ком- мунистик гоёларнинг асирига айланди. Айниқса, ислом динининг тақикланиши, масжид ва мадрасаларнинг ёпилиши ва тарихий ёдгорликларнинг вайрон қилиниши, тарих фанининг соҳталаштирилиши маънавий ҳаётни янада қаттиқ қашшоқлаштирди. Айни

пайтда, ўзбек халкининг ўтмиш замонларда фан ва маданият соҳаларида қўлга киритган ютуқлари инкор этилди.

Умуман айтганда, ўзбек халкининг миллий гоё ва маънавиятига зарба берилиб, ўрнига коммунистик гоёнинг киритилиши кулчиликнинг муҳим аломатлари ҳисобланади. Чунки, бу гоё улугмиллатчилик ва кулчиликни ўзида акс эттирган эди.

Тўртинчидан, совет даврида шаклланган кулчиликнинг ўзига хос хусусиятлари мавжуд эди. Чунки, биз бошимиздан кечирган бу кулчилик билан қадимги Юнон, Рим ва бошқа давлатлардаги кулчилик ўртасида асосий негизи бўйича фарқ йўқ. Чунки, бу ҳар иккала даврда куллар хусусий мулкчилик, ишлаб чиқариш қуроллари, сиёсий ва инсоний ҳуқуқлардан маҳрум этилиб, «темир қафас»да ушлаб турилган. Ўтмиш замонларда куллар асосан урушларда асир олинган ёки бўйсундирилган кишилардан ташкил топган. Шунга ўхшаш большевиклар ҳам Туркистонни урушиб олиб, халқини куллик балосига мубтало этди. Совет даврида кулчиликнинг маъноси анча кенгайиб, ўзига хос хусусиятлари билан ажралиб туради. Қадимги замонларда натурал хўжалик ҳукмронлик қилганлиги учун куллар озик-овқат, кийим-бош ва турар жой билан таъминланган. Совет даврида эса пул муносабатларининг кенг қўламда ривожланганлиги учун кулларнинг иш ҳақи маош тариқасида бўлди. Хусусий мулк ва бойлиги бўлмаган халқ фақат маошга тикилиб қолди! У маошсиз қолмаслик учун давлат кўрсатган қизигидан қилмасликка ва унга сажда қилишга ҳаракат қилган. Давлат шу тариқа маош воситасида халқни ўзига ипсиз боғлаб, хоҳлаган қўйига ўйната берди. Қадимги вақтларда бўлганидек, совет ҳукумати кулларни турар жойлар билан таъминлаб турди. Аммо ҳаммани бирданига турар жой билан таъминлашнинг иложи бўлмаганлигидан, хусусий уй қуришга руҳсат берилди. Лекин келажакда бундай уйларнинг аста-секин таъмими йўқ қилиниши турган гап эди. Уларнинг ўрнини давлат томонидан қурилган уйлар билан алмаштириш жараёни кетмокда эди. Совет даврида кулларни сотиш ва сотиб олишга эҳтиёж қолмади. Чунки мамлакат ичида ҳам, хорижда ҳам кул бозорлари бўлмаган. Давлат кулларнинг ягона эгаси бўлганлиги учун унга харидор йўқ эди.

Қадимги кулдорлик давлатларда аҳоли озод ва куллардан ташкил топиб, йирик хусусий кул эгалари фаолият кўрсатган. Улар билан бир қаторда эса давлат миллионлаб кишиларни куллик ҳолатида ушлаб турган. Шунинг учун ҳам кулларнинг давлатга тегишлилигини англатувчи «биз партиянинг солдатларимиз», «бизлар давлат одамларимиз», «Совет Иттифоқининг фарзандларимиз» каби иборалар юзага келган. XX асрда фан ва техника шу даражада юксалдики, усиз у ёки бу давлатнинг ривожланиши мумкин эмас эди. Коммунистик партия буни яхши англаган ҳолда маориф, олий ва ўрта таълим тармоқларини, фан ва маданиятни ривожлантириб, саводсизликни тугатди. Мутахассис ва олимларни етиштирди.

Бу ерда савбл тугилади. Нахотки, совет даврида етиштирилган ўқитувчилар, врачлар, агрономлар, муҳандис-техник ходимлар, олимлар ва бошқа соҳа-лари кул бўлган бўлсалар?

Бунга, «Ҳа, росмана куллар бўлишган, лекин саводли ва билимли куллар эдилар, ҳолос», деб жавоб бериш мумкин. Чунки, улар юқорида кўрсатилганидек, сиёсий ва инсоний ҳуқуқ, хусусий мулкчилик, миллий маънавият ва диндан маҳрум этилган. «Партиянинг солдатлари» ҳисобланган. Шунингдек, улар мустақиллик ва озодликни барбод этган коммунистик гоёлар билан захарланган. Шу муносабат билан:

— Домла, айтинг-чи, совет даврида сиз ҳам ўзингизни малакали кул, деб ҳис этганмисиз?—деган са-вол тугилади.

— Ха, мен ва бошка олимлар юкори малакали ва тажрибали куллар бўлганмиз, — деб жавоб бераман. Чунки, бизлар олдинги сафда туриб коммунистик гоё ва «социализм»ни энг адолатли ва афзал тузум сифатида кўкларга кўтарганмиз. Вахоланки, мустамлакачилик, зулм, бебаҳо бойликларимизнинг таланиши кўз ўнгимизда содир бўлаётган эди. Аммо бирортанимиз отилиб чикиб партиянинг сиёсатига қарши чикмадик. Аксинча, партияни олқишладик. Бунга ўта эҳтиёткорлик ва жасоратсизлики тугдирган кул табиатлигимиз сабаб бўлган. Агар бизлар том маънодаги озод кишилар бўлганимизда босқинчилар зулмига қарши курашишимизга шубҳа йўқ эди. Чунки, онги ва қалби озодлик гоёлари билан сугорилган кишиларнинг миллатпарварлиги жўш уриб мардонавор курашади. Буни яхши англаган совет давлати халқни куллик қишлоқлари билан боғлаб қўйди. Бу ўз самарасини бериб, 20-йиллардан то қизил империя йиқилгунга қадар бўлган даврда зулмга қарши кўзголон кўтарилмади. Аксинча, коммунистик партия ва давлат сиёсатига кўр-кўрона эргашиш ва улуглаш авжига миниб бораверди. Бундай ҳолат қишлоқ аҳолиси орасида ҳам содир бўлиб, кул меҳнати мисли қўрилмаган даражада азоб-уқубат ва талафотларни келтирди. Давлат томорка ер бериб, дехқонларни ўзига ипсиз боғлаб қўйди. Бордию улар ишлашдан бош тортсалар, томорка тортиб олиниб, ўзлари ҳайдалган. Пахта яккахокимлигининг ҳукм суриши дехқонларни кулчилик ботқоғига қулоғига ботириб юборди. Совет даврида онгли равишда химия ўғитлари билан ер, сув, ҳаво ва озик-овқат маҳсулотларининг захарлантирилганлигини, оммавий касаллик ва ўлим қучайганлигини унутиб бўлмайди. Ўзбек аёлларининг умри совет давридаёқ меҳнат фронтида қирганлигини инсоният тарихи билмайди, дейсизми?! Улар, асосан давлат учун ишлашга мажбур қилинди. Улар аёлларга ҳос нозик фазилатларни йўқотиб «дағаллашдилар». Бу ҳусусда совет даврида бир дехқон йигит билан суҳбатимни келтириш масалани янада ойдинлаштиради.

Фаргонанинг Водил деган жойидаги чойхонада ўтирганимизда шогирдим Исмоилжоннинг таниши ўрта ёшлардаги дехқон бир қоса ош билан ёнимизга келиб ўтирди. Салом-алиқдан сўнг деди: «Бир йилда бир маротаба шу ерга ёки Шохимардонга хотиним ва болаларим билан келиб бир оз дам олгандек бўламиз. Мен Россияда армияда хизмат қилиб юрган вақтимда рус аёлларининг қўриниши тоза ва ёқимлилиги ҳамда қўллари юмшоқлигини қўриб ҳавасим қелган. Шунда қишлоғимиздаги аёлларнинг ниҳоятда оғир меҳнати, қўллари ва оёқлари ёрилиб ҳамда дағаллашиб қетганлиги кўз ўнгимда гавдаланиб жуда ҳафа бўлганман. Хув анави менинг хотинимга кўз ташланг, домла, қовжираб ётган қапченний қаликка ўхшаб қолган. Унга раҳмим қелади, негаки, бир қеча-қундузда 20 соат меҳнат қилиб, дам олиш ва ҳаммомни, пардоз ва яхши қийинишни унутиб юборган. Хатто, хотиним пахтазорда ишлаётганда қард тутиб қилибди. Уни туғуруқхонага олиб қетаётганда машинада қўзи ёриб, бир ўлимдан қолган эди». Шунда Исмоилжон у ёқ-бу ёққа аланглаб: «Ука, секинроқ гапир, бировлар эшитса, сиёсий тус бериб қалбага қоламиз», деб қўйди.

Бу оддий дехқоннинг сўзлари қарат унинг хотинининг эмас, балки қишлоқлардаги ҳамма аёлларнинг ачинарли ҳолатини ифода этган эди.

Хулоса қилиб айтганда, биринчидан. Совет даврида Ўзбекистонда кулдорлик тузумининг сиёсий асослари қуйидагича бўлган. Авваламбор, миллий давлат ва қўшинни ташкил этишга йўл берилмай, мустамлакачилик ва улугмиллатчилик сиёсати амалга оширилди. Республика раҳбарлари муқтабил равишда ички ва ташқи сиёсатни юргизишдан маҳрум этилиб, улар амалда марказнинг иттиқдор хизматқорлари эди, ҳолос. Ўзбек тилига

давлат макоми берилмади, миллий пул жорий этилмади. Халк оммасига сиёсий ва инсоний ҳуқуқлар берилмай, бутун мамлакат «темир панжара» билан қуршаб олинди. Унинг сиёсий фаолияти бўғилди ва ташки дунё билан алоқа қилишга йўл берилмади. Республика мисли қўрилмаган сиёсий катагонни, каттик назорат ва таъқибларни бошидан кечирди;

Иккинчидан. Кулдорлик тузумининг иқтисодий замини қуйидагича кечган: Хусусий мулкчилик, эркин бозор ва савдо-сотик, эркин ишбилармонлик ва ишлаб чиқариш таъкикланди. Табиатдаги барча жонли ва жонсиз борлиқлар, ишлаб чиқариш маҳсулотлари ва бошқа турли-туман бойлиқлар давлат мулкига айлантирилди. Натижада, яққа давлат мулк эгаллиги юзага келиб, халқ бамисоли илдири қирқиб ташланган дарахтга ўхшашиб қўйилди. Меҳнаткаш омма маош воситасида давлатга чамбарчас боғлаб қўйилиши ва бошқа даромад манбаи қолмаганлиги уларни давлатга қилғиниш ва итоат этишга мажбур қилди. Ўзбекистондан пахта, ипак ва ноз-неъматлар, олтин, газ, вольфрам ва бошқа ноёб бой-лиқлар тинимсиз олиб чиқиб кетилди.

Салоҳиятли саноат тармоқлари Иттифок вазирлигига бўйсундирилиб, даромадлар марказ чўнтагига тушди. Республикага тайёр саноат маҳсулотлари қўплаб келтирилиб, халқ янада каттиқроқ шилинди. Натижада, Ўзбекистон Россиянинг ҳам ашё манбаи ва тайёр маҳсулотлар бозорига айланиши ҳам кулчилик тузумининг асосини яратди;

Учинчидан. Кулчиликнинг белгилари маънавий ҳаётда ҳам намоён бўлди. Зеро, дин таъкикланиб, масжид

ва мадрасалар ёпилди. Дин пешволари оммавий равишда отилди, диний китоблар ёқилди ҳамда тарихий обидаларнинг талайгина қисми бузиб ташланди. Миллий хис-туйғулар, ўз-ўзини англаш, ватанпарварлик, гурурланиш ва фахрланиш сингари олий қазилатларга зарба берилди. Оламшумул аҳамиятга молик бой тарихимиз сохталаштирилди. Уни ҳолис ўрганиш ва тарғиб қилишга йўл қўйилмади. Миллий турмуш тарзига қарши ўларок, «совет турмуш тарзи» татбиқ этилди.

Шу равишда миллий гоя ва маънавият ҳибсга олинди, ўрнига коммунистик гоя зўравонлик билан қиритилди. Бу гоя халқнинг онги ва дунёқарабини қоронғилаштириб чегаралаб қўйди. У кулчилик тузумининг йўналтирувчи қучи ҳисобланди;

Тўрттинчидан. Юқорида шарҳланган фикрлар шу ҳақда гувоҳлик берадики, совет даврида «социализм» эмас, балки «кулдорлик» тузumi ташкил топган. Мамлакатда ягона давлат мулк эгаллиги ҳукм суриб, фуқаролар унинг жонли мулкига айлантирилди. Шунга монанд равишда қуллар ҳам ўз-ўзидан давлатники бўлиб қолди. Шу боис, совет даврида кулдорлик давлати шаклланган дейилса, асло ҳато бўлмайди. Шунини айтиш лозимки, тарихда бунга ўхшаш жуда катта кулдорлик давлати бўлган эмас. Чунки унинг қул остидаги барча халқлар қулга айлантирилди. Шунинг учун ҳам қулчи-лик мисли қўрилмаган даражада ўзининг энг юқори чўққисига қўтарилди. Аммо, кулчилик вақтларнинг ўтиши билан қизил империяни ичидан қиритиб бораверди. Чунки, кулчилик аллақачонлар ошини ошаб, ёшини яшаб, тарих ёдгорлигига айланган эди.

Эндиликда қадимги даврлар ўтиб, бутуни жаҳон бўйлаб озодлик қоялари ҳукм суриб, фан ва маданият таракқиёти қурқирамоқда эди. Мана шундай янги замон шароитида кулчиликнинг пайдо бўлиши қайриятиб ҳол эди?

Ҳўш, шундай экан, нима учун совет даврида қулчи-лик юзага қелди? Бунинг асосий сабаби, бутуни мамлакатда социализм тузумини қуриш учун шарт-шароит мутлақо етишмаган эди. Ахир, коммунистларнинг дохийси К. Маркс социализмни қават бутун дунёда ялписига таракқиётга эришгандан кейингина бунёд этиш мумкин, деган эди-қу.

Бунга эришиш учун яна юз йиллар керак бўлади-ку. Россия Оврупо мамлакатлари орасида хар жихатдан энг колок мамлакат сифатида донг чикарганди. Унинг кўл остидаги мустанлакалар ундан хам колок мамлакатлар бўлганди. Масалан, Туркистон ўлкаси шулар жумласидандир. Бирок В. И. Ленин бошлик «большевиклар» шароит етилмаганлиги билан хисаблашмай, бир мамлакат доирасида хам социализм курамиз, деб жар солдилар. Улар шароит етилмаганлигн боис социализмни киргинбарот ва кул меҳнати билан бунёд этишга каттик киришдилар. Шу тарзда коммунистик партия бир мамлакатда социализмни курамиз, деб биринчи хатога ва уни зўравонлик билан амалга оширамиз деб, иккинчи хатога йўл кўйди. Бу хатолар партия ўйлаганидек, социализмни эмас, балки кулдорлик давлатини юзага келтирди. Бу билан тарих гилдираги олдинга эмас, балки бир неча юз йилларга—оркага юргизилди. Шунинг учун хам, бу давлат янги замон тараккиётига мос тушмай, гайритабиий воқеа деб бахоланди. Уни тиш-тирногига ядро ва бошка дахшатли куруллар билан курулланишига карамай, урушсиз ағдарилишига худди шу кулчиликнинг ўзи сабаб бўлди.

Борди-ю, менинг фикрларимни тан олмайдиган олимлар топилса, совет даврида кандай тузум бўлганлигини ўзлари айтишсин. Олдиндан шуни маълум килиш керакки, 70 йилдан ортик даврда хусусий мулкчилик, эркин бозор ва савдо-сотик, диннинг таиккланиши, феодализм ёки капитализм тузуми хакида гапиришга йўл берилмади. «Социализмнинг курилмаганлиги «отнинг кашкасидек» хаммага маълумдир.

Шундай экан, совет давридаги кулдорлик тузумини инкор этиб бўлмайди. «Куллик ва мутелик исканжаси- дан, — дейди Юртбошимиз Ислам Каримов,— озод бўлиш, кадни баланд тутиш, ота-боболаримизнинг удумларини тиклаб, уларга муносиб ворис бўлишдан шарафлироқ вазифа йўк бу дунёда».

Марказий Осиёда бу шарафли вазифа биринчи бўлиб Ўзбекистонда амалга оширилди. Бу билан биз гурурланиш, фахрланиш ва унинг кадр-кимматини, шон-шухратини кўкларга кўтаришга тўла ҳақлимиз.

Хамид Зиёев